

GOSPODARSKA IN POKLICNA STRUKTURA KRAKOVskega PREBIVALSTVA

VLADO VALENČIČ

I.

Urbar nemškega viteškega reda v Ljubljani iz leta 1490 navaja v Krakovem 38 podložnikov z domci in vrtovi.¹ Kot priimki so pri nekaterih označbe, ki kažejo njihovo gospodarsko dejavnost oziroma njihov poklic. Pet Krakovčanov je bilo označenih za ribiče (Vischer), šesta je bila verjetno vdova po ribiču (Vischerinn). Po eden je bil naveden kot lončar (Hafner), tesar (Zimmerman), kramar (Cramer) ter krznarica (Kursnerinn), najbrž krznarjeva vdova. Mogoče so kakšno določeno dejavnost predstavljali tudi trije »Ziecher« (vlačilci čolnov?). Seveda je možno, da je bila ena ali druga navedenih označb pravi priimek in ne gospodarska dejavnost, vendar bi bilo to izjema v času, ko so priimki šele nastajali.

Po podatkih urbarja je bilo za gospodarsko usmerjenost Krakovega tedaj značilno vrtnarstvo; z vsakim domcem je bil združen vrt. Kot druga posebnost v poklicni strukturi pa se pojavlja ribištvo. Posamezni Krakovčani so se ukvarjali tudi z rokodelstvom.

II.

Popolnejši podatki o poklicni dejavnosti krakovskih prebivalcev so iz 18. stoletja. Viri za njen prikaz so davčni sezname, popis prebivalstva in sezname hišnih posestnikov. Sezname zavezancev mesnega krajcarja od 31. maja 1706 navaja v Krakovem 100 družinskih poglavarjev ali poglavarjev gospodinjev, ki so jih popisali zaradi odmere te davščine.² Pri večini je naveden poklic. Po teh navedbah je bilo v Krakovem 33 ribičev, 15 velikih čolnarjev, 2 voznika, 13 raznih obrtnikov, 3 dninarji ter po en gostilničar, kmetovalec, trgovec in deželni uslužbenec. Nadalje je v seznamu omenjenih 10 gostačev in gostačk, 2 ženi plemiških uslužbencev, 9 vdov in 9 oseb brez označbe dejavnosti ali socialnega položaja. Po seznamu iz leta 1706 je bilo v vsej Ljubljani 34 ribičev, razen enega, ki je bil v Trnovem, so vsi živeli v Krakovem. Čolnarjev je bilo tedaj v Ljubljani 45, v Krakovem tretjina, drugi v Trnovem. Leta 1737 je v Krakovem plačalo mestu obrtni davek razen ribičev še pet čevljarjev, trije krojači, po en tkalec, mizar, sitar, mesar in pek ter sedem vinotočev.³ Ob prvem ljudskem štetju leta 1754 so našli v Krakovem 81 družin in 634 oseb.⁴ Pri 172 osebah je bil naveden poklic ali kakšna druga označba, ki kaže na njihov družbeni položaj. Med njimi je bilo 47 ribičev, 20 čolnarjev, 37 rokodelcev, 9 dninarjev, 2 stolonoši, 10 gostačev in gostačk, 42 služkinj ter

po en hlapec, kočijaž, komendski uslužbenec, invalid ter beračica. Med rokodelci je bilo 17 zidarjev, 6 čevljarjev, 4 krojači, 3 mesarji, 2 tkalca in še posamezni drugi obrtniki. Leta 1754 so bili vsi ljubljanski ribiči šteti v Krakovem, poleg krakovskih je bilo še 59 čolnarjev v Trnovem. Leta 1789 je bilo v Krakovem 45 ribičev, 7 čevljarjev, 7 zidarjev, 4 krojači, po trije vlačilci čolnov, gostilničarji, tesarji in vozniki, po en stolonoša, starinar, stražnik, sel, mesar, dežnikar, mizar, paznik, tovarniški delavec ter dva navadna delavca.⁵ Ti podatki pa niso popolni, saj se čolnarji ne omenjajo, dasi so predstavljali eno izmed močnejših poklicnih skupin.

Seznami hišnih posestnikov omenjajo v letih 1782 do 1798 v Krakovem 26 ribičev, 21 čolnarjev, 7 zidarjev, 5 krojačev, po tri krčmarje in dninarje, dva voznika ter po enega lovca, prodajalca soli, tesarja in tkalca.⁶ Ti podatki kažejo le poklicno strukturo 71 hišnih posestnikov ne pa vseh oseb, ki so živeli v Krakovem in se ukvarjale s kakšno gospodarsko ali drugo dejavnostjo.

III.

Veliko število ribičev in sorazmerno številni čolnarji pričajo, da je Ljubljana tedaj še odločilno usmerjala poklicno dejavnost krakovskega prebivalstva. Z nalovljenimi ribami so krakovski ribiči zalagali ljubljanski trg. Potrošnja rib je bila zaradi številnih postnih dni velika, zato je mogel ribolov zaposlovati večje število oseb. Zaslужek je dajala Ljubljana tudi s svojim tedaj zelo velikim prometom, ki so pri njem dobili zaposlitev čolnarji in nakladalci ter razkladalci blaga v pristanu. V prvi polovici prejšnjega stoletja je v tem pogledu prišlo do znatnih sprememb. Po osušitvi Barja, ki se je pričela z Gruberjevim prekopom, se je spremenilo vodno stanje Ljubljane ter njenih pritokov, vodna gladina se je znižala. Nove vodne razmere niso več dopuščale prejšnjega ribjega bogastva, ribolov je začel pešati.

Nemška viteška komenda, ki je imela pravico do ribolova na Ljubljani in njenih pritokih, je bila upravičena za izkoriščanje te pravice imeti 44 ribičev. Po davčnem registru iz leta 1815 jih je bilo v Krakovem 36; od konca 18. stoletja se je njihovo število zmanjšalo. Za dosmrtno ribolovno pravico so krakovski ribiči plačevali komendi letno 8 glđ 22 1/2 kr. Zaradi poslabšanja ribolovnih razmer v zvezi z osuševalnimi deli na Barju v dvajsetih letih se Krakovčani niso več pote-

govali za ribolov in komenda ni mogla oddati vseh ribiških mest. Tedaj je imela le 15 do 18 ribičev. Leta 1831 se je s svojimi krakovskimi ribiči dogovorila, da jim ribolova ne bo več oddajala dosmrtno, marveč samo za eno leto za staro dajatev.⁷ Ribiči so ponovno prosili nemški viteški red za znižanje zakupnine na polovico; mestni magistrat je njihovo prošnjo priporočal, ker so se dohodki iz ribolova občutno skrčili.⁸ Uspeha te prošnje niso imele, komenda ni pristala na znižanje dajatve za ribolovne pravice. Po naročilu križevniškega vodstva se je komendsko upraviteljstvo leta 1834 obrnilo na magistrat z zahtevo, naj komisija za osuševanje Barja plača odškodnino za zmanjšano komendsko ribolovno rento. Osuševalna dela so bila vzrok, da sta se na Barju leta 1826 pogreznila oba bregova Ljubljani, podsula sta velike množine rib in za vedno so bila uničena ribja vališča in prostor, kjer so se ribe zadrževale. Stari jarki, ki so bili polni rib, so bili delno izsušeni, delno je voda v njih dobila pri iztoku tako močan padec, da ribe niso mogle več vanje. Prej je bilo na Barju mnogo za ribolov zelo izdatnih mlak, tudi te so bile izsušene. Za ribolov ni več zanimanja, mladi ljudje se za zakup ribolova ne potegujejo, ker se ne morejo več z njim preživljati. Ko bodo stari ribiči pomrli, bo ta do tedaj pomemben dohodek zaradi osušitve Barja za komendo popolnoma usahnil. Pred osuševanjem je ta prejemale od 44 ribičev na zakupnini 368 gld 30 kr, v začetku tridesetih let je prejemale od 17 ribičev 147 gld 15 kr, torej 221 gld 15 kr manj. Poleg te zakupnine je komenda prejemale še zakupnino od gospostvu pridržanih vod, ki jih je od časa do časa dajala v zakup. Tudi ta zakupnina se je zmanjšala za 30 do 40 gld, tako da je ribolovna renta za 250 do 260 gld letno manjša, kot je bila pred osušitvijo. Komenda sicer priznava, da je bila osušitev izvedena v splošno korist, toda ne zdi se ji pravilno, da bi se bremena le enostransko razdelila. Križevniški red je že tako bil obremenjen s prispevki za osuševalna dela, poleg tega pa mora trpeti, da so njegova zemljišča prekopana z jarki. S temi razlogi je utemeljeval svojo prošnjo za letno odškodnino, ki naj bi prvo leto znašala 250 gld, v bodoče pa bi se določila konec vsakega leta.⁹ V svojem odgovoru komendi je magistrat priznaval, da so bile z osuševanjem občutno prizadete njene vrhovne lastninske pravice in koristi, izjavil pa je, da magistrat ni organ osuševalne komisije in ni upravičen, da bi se dogovarjal glede odškodnine.¹⁰

IV.

Kot za ribištvo so se poslabšali pogoji tudi za drugo v Krakovem pomembno, na Ljubljani navezano gospodarsko panogo, za čol-

Krakovska ulica s Krakovskega nasipa
(iz fototeke MALJ)

narstvo. Prevoz s čolni ter nakladanje in razkladanje blaga v pristanu na Ljubljani je bila pravica Krakovčanov in Trnovčanov. V teh poslih so bili podrejeni mitniškemu, pozneje carinskemu uradu, ki je zanje vodil poseben urbar. Enotni čolnarski ceh se je okrog leta 1708 razdelil na ceh malih in ceh velikih čolnarjev. Veliki čolnarji so prevažali kernalno in trgovsko blago na velikih državnih ladjah, mali čolnarji pa so imeli manjše čolne in so oskrbovali prevoze za dnevne potrebe meščanov.¹¹ Krakovci so bili, kot je pokazal seznam zavezancev mesnega krajcarja, veliki čolnarji. V prvih desetletjih osemnajstega stoletja urejena tržaška cesta je pritegnila nase del prometa, ki je prej šel po Ljubljani. Za čolnarje je bil to prvi udarec, začutili so, da je njihov gospodarski obstoj ogrožen. Najbrž iz tega razloga so si mali čolnarji zaželeli zaščite; na njihovo prošnjo so bili privilegiji velikih razširjeni tudi na male čolnarje, ki naj bi jih bilo 30 v Ljubljani. Na podlagi privilegijev so čolnarji hoteli uveljaviti svoj monopol in so branili zunaj mesta živečim podložnikom, da bi s svojimi čolni dovažali les, seno in druge pridelke v mesto.¹² Leta 1756 so bili privilegiji in čolnarski red na novo potrjeni. V Ljubljani je smelo biti 40 velikih čolnarjev na štirih velikih ladjah; privilegij iz leta 1535 je dovoljeval deset ladij. Veliki čolnarji naj bi opravljali nakladanje, razkla-

danje ter prevoz blaga. Čolnarski red je naročal višjemu mitniškemu uradu, naj v primeru smrti čolnarja sprejme njegovega sina, ki je več čolnarjenja, in ga vpiše v urbar; v primeru, da takega ni, pa najstarejšega čolnarskega hlapca.¹³ Po seznamu mesnega krajcarja je začetek 18. stoletja živel v Krakovem 15 velikih čolnarjev. Ob štetju leta 1754 so našli 16 čolnarjev med hišnimi posestniki ter štiri med drugimi stanovalci. Ni povedano, kakšni čolnarji so to bili, toda, ker je ta poklic prehajal od očeta na sina, jih smemo uvrstiti med velike čolnarje, kakor so bili izkazani nekaj desetletij prej.

Čolnarska organizacija, ki je imela izključno pravico do prevažanja trgovskega blaga in je nalagala svojim članom razne omejitve glede čolnarjenja v posameznih okoliših, je sčasoma postala ovira za promet in trgovino. Zato jo je Jožef II. odpravil in velikim čolnarjem ni potrdil cehovskih pravic.¹⁴ Nekdanja institucija velikih čolnarjev je prenehala, veliki čolnarji so ostali le carinski nakladalci in razkladalci (fakini) blaga v pristanu. Določena je bila tarifa, ki so po njej smeli zahtevati od trgovcev in drugih strank plačilo za svoje delo.¹⁵ S to preureditvijo je bil Krakovcem kot nekdanjim velikim čolnarjem odvzet njihov delež pri prometu na Ljubljani. Ko so mali čolnarji, ki so še nadalje opravljali prevoze s čolni, hoteli pod zaščito svojega ceha zvišati prevozne cene, jim je kresija to preprečila. Odredila je, da sme vsak čolnar prevažati po dotedanji ali tudi nižji tarifi ter da sme vsakdo uporabljati za prevoz izvencehovske čolnarje ali pa sam imeti čoln in s svojimi hlapci prevažati blago na vodi. To je pomenilo ukinitvev čolnarskih predprav; čolnarji so pustili ter s trgovci leta 1789 sklenili sporazum glede prevoznih pogojev in prevozne tarife. Trgovci in prevozniki so se zavezali, da bodo prevoz blaga za Vrhniko prepustili čolnarjem. Po sklenjenem sporazumu, ki je nanj pristalo 37 čolnarjev, so ti prevzeli solidarno jamstvo za vso morebitno pri prevozu nastalo škodo.¹⁶ Tako se je dejansko ohranila še naprej čolnarska cehovska organizacija, čeprav njeni privilegiji niso bili več potrjeni. Zdi se, da se trgovci niso več držali sklenjenega sporazuma, potem ko je preteklo nekaj let. Leta 1802 so mali čolnarji prosili magistrat, naj trgovcem prepove imeti čolne za prevoz blaga. Magistrat je menil, da od Marije Terezije izdani čolnarski privilegiji še vedno veljajo. Po teh privilegijih nihče razen privilegiranih čolnarjev ne sme imeti čolnov in najemati čolnarje. Vse Trnovo in velik del Krakovega živi od čolnarstva, nihče ni upravičen, da odvzame tem čolnarjem njihov zaslužek. Ni mogoče govoriti o monopolu, kajti vsakdo mora za prevoz blaga izbrati tistega čolnarja, ki mu zagotovi pravilno oprav-

ljeno delo. Ne more pa se zameriti čolnarjem, da zvišujejo prevozne cene in s tem svoj zaslužek, od katerega je pri naraščajoči draginji odvisno njihovo preživljanje. Za čolnarje govorijo njihovi privilegiji, ki sicer res niso potrjeni, toda trgovci ne morejo dokazati, da smejo imeti čolne in prevažati spedijsko blago. Kresija je soglašala z magistratovo argumentacijo in ni priznala trgovcem pravice, imeti čolne in prevažati blago.¹⁷ Pri tem ni dolgo ostalo, cehovskih pravic ni bilo mogoče uskladiti z gospodarskim razvojem. Z dvornim dekretom od 21. septembra 1804 je bilo čolnarstvo na Ljubljani proglašeno za prosto in ceh malih čolnarjev ukinjen. Magistratu je bilo naročeno, naj po nalogu deželne vlade razglasi, da čolnarske pravice za vse čolne podeljuje glavni carinski urad, ki se mu je treba prijaviti ter plačati bankalni čolnarski ter obrtni davek. Brez dovoljenja deželne vlade ni smel carinski urad nobene prijave zavrniti. Da so se preprečile nezgode, so morali lastniki čolnov imeti izvežbane čolnarje. Organizacija čolnarjev pa kljub razpustu ni zamrla, magistrat je še naprej dajal dovoljenja za včlanjenje v čolnarsko družbo.¹⁸

V času francoskega medvladja je prenehala institucija fakinov, čolnarstvo pa je postalo navadna prosta obrt, neodvisna od carinskega urada. Promet na Ljubljani je ostal živahen tudi v tej dobi. Dnevno je prihajalo v Ljubljano v najslabšem času vsaj 6 čolnov z Vrhnike, pozimi ko je bil promet močnejši, je pristajalo na Bregu od 16 do 20 pa tudi do 24 čolnov.¹⁹ Po avstrijski reokupaciji so nekdanji fakini zopet prevzeli svoje posle pri carinskem uradu, ne da bi bila vzpostavljena prejšnja organizacija. Tedaj jih je bilo 11 iz Krakovega in 2 iz Trnovega. Šele leta 1823 je bil izdelan načrt reda za nakladalce; predvideval je v Ljubljani 60 fakinov, ki bi volili svojega predstojnika in dva odbornika. Nakladalske posle so morali opravljati osebno in ne po najetih hlapcih; izjema je bila dovoljena le vdovam fakinov, katerih sinovi za fakinske posle še niso bili fizično sposobni. Ta določba je bila le malo časa v veljavi, na prošnjo fakinov so jim po nekaj letih dovolili, da so smeli imeti hlapce, ki so namesto njih opravljali delo.²⁰ V času svobodnega čolnarjenja so si nekateri trgovci nabavili čolne in z njimi prevažali svoje in spedijsko blago. Za pravico čolnarjenja so se potegovali fakini (nekdanji veliki čolnarji). Da jih ne bi kakšna konkurenca oškodovala v gospodarskem obstoju, so si čolnarji prizadevali za obnovev starih privilegijev z izključno pravico za prevoz blaga.²¹ Tega niso dosegli, čolnarski red, napravljen obenem z redom za nakladalce, je imel čolnarstvo za prosto policijsko obrt, ki ni zanjo potrebno nobeno posebno dovoljenje. Plovba po Ljubljani je bila svobodna, vsak

je smel imeti čolne in prevažati trgovsko in drugo blago od Ljubljane do Vrhnike in nazaj. Moral se je le prijaviti svoji okrajni gosposki in plačevati predpisani davek ter dokazati, da je več čolnarjenja ali pa imeti v tem poslu večšega hlapca. Čolnarji v Ljubljani so morali izvoliti iz svoje srede predstojnika in njegovega namestnika. Manjše čolne za prevažanje tovara in za svoje gospodarske potrebe je smel imeti vsakdo, ne da bi jih bil dolžan prijaviti gosposki.²²

V primeri s sredo 18. stoletja je število čolnarjev nazadovalo, leta 1815 jih je bilo v Krakovem 6, v Trnovem 39.²³ Čolnarjem se je krčil zaslužek, zato je njihovo število kopnelo. Ko je bil leta 1824 dograjen šentjakobski most — za zgraditev so se Krakovčani in Trnovčani sicer prizadevali — so čolnarji izgubili precejšen zaslužek od prevozov čez Ljubljaničo. Tudi je most s stebri sredi reke postal ovira nemotenemu čolnarjenju. Večji razvoj prometa na vodi je zavirala visoka vodna mitnina; ker so bile istočasno ukinjene nekatere pristojbine za uporabo Tržaške ceste, druge pa znižane, so prevozu blaga na cesti dajali prednost.²⁴

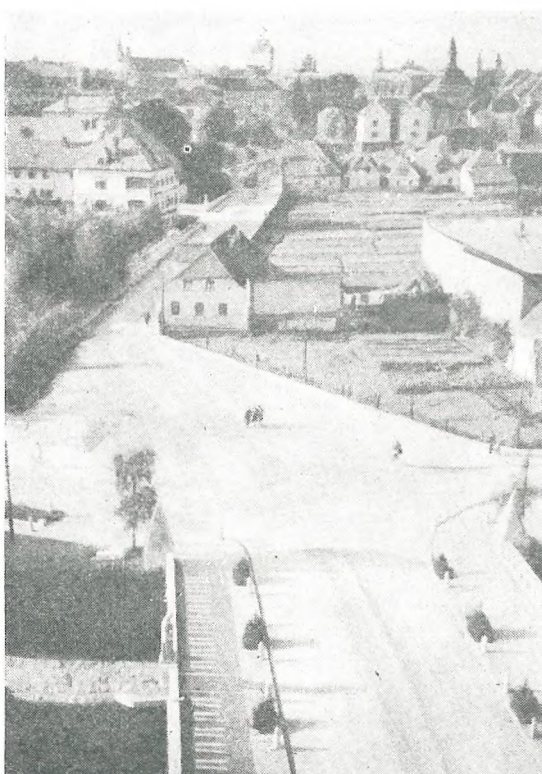
V.

V naslednjih dveh desetletjih se je število ribičev in čolnarjev naglo krčilo. V konskripcijskih polah, ki se nanašajo na razdobje od 1830 pa nekako do srede stoletja, je med prebivalci Krakovega omenjenih sicer 26 nakladalcev (fakinov), toda le 12 ribičev in trije čolnarji, naraščati pa je začelo število rokodelcev, javnih in zasebnih ulužbencev ter delavcev.²⁶ Obrtni registri iz istega časa kažejo, da je od 43 vpisanih čolnarjev iz Krakovega in Trnovega 20 črtanih, bodisi da so umrli ali pa opustili čolnarjenje.²⁶ Ljudsko štetje iz leta 1857 je ugotovilo v Krakovem še 7 ribičev, dva sta bila hišna posestnika, 24 nakladalcev oziroma fakinov, eden je bil hišni posestnik; čolnarja ni omenjenega nobena. Ribišstvo in čolnarjenje sta za Krakovčane tedaj že izgubila svoj nekdanji pomen, pri 46 krakovskih hišnih posestnikih ni bila ugotovljena nobena posebna gospodarska dejavnost. Med stanovalci Krakovega so bili številneje zastopani rokodelci in drugi obrtniki, njihovi pomočniki in vajenci ter dninarji.²⁷ Leta 1857, ko je bilo to štetje, je bila tudi dograjena in odprta železniška proga od Ljubljane do Trsta. Promet trgovskega blaga na Ljubljaniči je prenehal. Večina čolnarjev je izgubila delo in zaslužek; nekdanji fakini, ki so bili zaposleni pri carinskem uradu v pristanu, so bili sprejeti v železniško službo in so se preselili na kolodvor.²⁸ Nekateri Krakovci so odšli kot železniški nakladalci v Nabrežino.²⁹ Poleg omenjenih nakladalcev je živel v Krakovem še 5 drugih železniških

uslužbencev, ki so verjetno prišli v železniško službo kot nekdanji nakladalci.

Po podatkih štetja iz leta 1857 precejšen del takratnega prebivalstva ni bil domačega porekla, temveč se je priselil od drugod. Kot je mogoče ugotoviti, od 73 hišnih posestnikov jih 19 ni bilo iz Ljubljane; od 123 stanovalcev, največ družinskih poglavarjev, jih je 64, torej več kot polovica, bilo priseljenec. Zanimiv je primer hišnega posestnika in čevljarskega mojstra, imel je 6 pomočnikov, 3 vajence in 6 hišnih poslov, ki so vsi bili iz tujih občin. Mnogi izmed priseljenih prebivalcev so pozneje pridobili domovinstvo v Ljubljani. Rezultat tega razvoja je bil, da so priseljenci imeli vedno večji delež med prebivalstvom. Krakovo je leta 1857 štel 833 prebivalcev, to je skoraj 200 več kot sto let prej. Spreminjanje družbene strukture, ki se je pokazalo v naraščanju števila pripadnikov meščanskih poklicev, v povečanju števila priseljenega kakor tudi vsega prebivalstva, je bilo v zvezi s spremembami Krakovega do Ljubljane. Prej gospodarsko samosvoje naselje, ki je z značilnimi na Ljubljaničo navezanimi dejavnostmi dopolnjevalo mestno gospodarstvo, se je spremenilo v predmestje Ljubljane, katerega prebivalstvo se je povečini vključilo v gospodarsko življenje mesta.

Pri naslednjem štetju 31. decembra 1869 je bilo vprašanje po poklicu, zaposlitvi in zna-

Krakovski vrtovi z Emonske ceste
(iz fototeke MALj)

čaju dejavnosti določeneje postavljeno. Osebe brez določenega zaslужka so morale navesti, od česa živijo; zajeto je bilo tudi delo oseb, ki so pomagale družinskemu poglavarju pri njegovi pridobitni dejavnosti. Zato prihaja v rezultatih štetja za Krakovo v precejšnji meri do izraza vrtnarstvo, ki je tudi bilo značilna stara krakovska gospodarska panoga.³⁰ Šest krakovskih hišnih posestnikov je navedlo kmetijstvo ali poljedelstvo, pet pa vrtnarstvo kot svoj poklic; pri dveh je označeno, da živita od vrta in hiše. Hišni posestniki, pri katerih je bilo navedeno vrtnarstvo kot njihova poklicna dejavnost, so bile ženske, tudi 14 družinskih članov, ki so v vrtnarstvu pomagali družinskemu poglavarju, so bile ženske. S poljedelstvom in vrtnarstvom se je verjetno ukvarjal tudi eden ali drugi izmed 18 hišnih posestnikov, ki sicer niso navedli posebne dejavnosti. Ribiče so našeli med krakovskimi hišnimi posestniki le še tri ter dva njihova sinova, med drugimi družinskimi poglavarji so bili štirje ribiči. Trije hišni posestniki in en njihov družinski član so bili nakladalci; tudi ta, najprej na promet na vodi, pozeje na železnico navezana dejavnost je med Krakovci izumirala. Zadnje sled povezave s prometom predstavljajo železniški uslužbeneci, ki jih je bilo med družinskimi poglavarji osem. Zelo se je pomnožilo število rokodelcev in drugih obrtnikov; med hišnimi posestniki jih je bilo 10, med najemniki okrog 50, ter število javnih uslužbencev. V razdobju 1857-1869 je število prebivalstva naraslo za 127 oseb, na skupaj 960. Od tega števila je odpadlo 319 oseb na družine hišnih lastnikov, 641 na družine drugih stanovalcev. Od 60 hišnih lastnikov, drugi niso živeli v Krakovem ter so v njihovih hišah stanovali le najemniki, je bilo 17 rojenih zunaj Ljubljane; hišno posest so držali domačini povečini v svojih rokah. Med najemniki so prevladovali tujci, od 140 se jih je 83 priselilo iz drugih krajev.

VI.

Ob štetju 31. decembra 1910 je živelo v Krakovem 1047 oseb, med temi 234 hišnih lastnikov in z njimi skupaj živečih oseb ter 813 najemnikov in članov njihovih gospodinjstev.³¹ Le 51 krakovskih hišnih posestnikov je živelo v svojih hišah, drugi so jih oddajali v najem. V drugi polovici prejšnjega stoletja je bilo nekoliko hiš zgrajenih, prezidanih ali nadzidanih; predvsem na Emonske cesti na Zoisovi cesti ter na Krakovskem nasipu se je stanovanjski prostor povečal. Od leta 1869 do 1910 je število prebivalcev omenjenih treh krakovskih obrobnih ulic naraslo za okrog 250 oseb. Nekatero izmed hiš so postale prave najemniške kasarne z mnogimi strankami in desetina mi stanovalcev. Število prebivalcev v ulicah

znotraj Krakovega pa je celo nekoliko nazadovalo. Jedro naselja, ki je bilo v gradbenem pogledu le malo prizadeto, ni bilo udeleženo pri splošnem naraščanju prebivalstva.

Podatki štetja leta 1910 o poklicni strukturi krakovskih hišnih posestnikov kažejo, da so nekdanje na Ljubljano navezane gospodarske dejavnosti popolnoma izumrle, ribičev in nakladalcev kot naslednikov nekdanjih čolnarjev ni bilo več. Pač pa je od 51 hišnih lastnikov deset, med njimi šest žensk navedlo kmetijstvo ali vrtnarstvo kot svoj glavni poklic. Med drugimi je bilo 10 obrtnikov, 6 branjevcev in trgovcev, 6 državnih uslužbencev, 2 železniška uslužbenca, 3 državni upokojeneci, 3 delavci, 4 hišni in zemljiški posestniki, 2 izvoščka in 2 zasebnika, drugi poklici so bili zastopani le s posameznim primerom.

Za leto 1910 je ugotovljena poklicna pripadnost 543 v Krakovem štetih oseb; to so bili prebivalci, ki so opravljali kakšno gospodarsko ali drugo dejavnost, ter osebe označene kot zasebniki. Niso upoštevani družinski člani, zaposleni le v gospodinjstvu, dijaki in učenci ter otroci. Po teh ugotovitvah je bilo v Krakovem 64 javnih uslužbencev, 23 javnih upokojenecv, 57 obrtnikov, 73 obrtnih pomočnikov, vajencev in pomožnih delavcev, 22 trgovcev, kramarjev, branjevcev in raznih drugih prodajalcev, 30 trgovskih pomočnikov, učencev, kontoristinj itd., 29 raznih zasebnih nameščencev, 71 delavcev, 43 dninarjev, dninaric, postrežnic itd., 22 v kmetijstvu in vrtnarstvu zaposlenih ter 38 zasebnikov. Hišnih poslov je bilo 34, 31 služkinj in dekel ter 3 hlapci. Posle so imeli predvsem v gospodinjstvih državnih in drugih javnih uslužbencev ter v gospodinjstvih, kjer so se ukvarjali z vrtnarstvom in poljedelstvom. Pripadniki drugih poklicev so bili le maloštevilni, med njimi je bil en samcat ribič, ki je bil stanovanjski najemnik, pri nekem družinskem poglavarju-zasebniku, označenem za očeta hišnega lastnika, pa je pripomba, da je bivši ribič.

Glavno zaposlitev v kmetijstvu in vrtnarstvu je imelo le malo krakovskih prebivalcev; samostojnih je bilo v tem poklicu 18, od teh je 12 obdelovalo lastna zemljišča, 6 pa zemljišča, vzeta v zakup. Pri štirih osebah je pripomba, da delajo oziroma pomagajo v kmetijstvu. V kmetijsko-vrtnarski stroki so prevladovale ženske. Statistika gotovo ni zajela vse vrtnarske dejavnosti v Krakovem, mnogokrat je ostala zakrita kot postranski poklic hišne gospodinje.

V nekaterih poklicnih panogah so imele ženske znaten delež. Tako je bilo med obrtniki ter obrtniški pomočniki in vajenci 31 šivilj. Tudi med delavstvom so bile ženske močno zastopane, v tobačni tovarni je delalo 42 delavk in 8 delavcev oziroma uslužbencev,

poleg tega sta živeli v Krakovem tedaj še dve upokojeni delavki tobačne tovarne. V tej tovarni, po številu zaposlenih največjem industrijskem podjetju v Ljubljani, je poiskala delo marsikatera Krakovčanka, toda tudi tobačne delavke, ki so se v Ljubljano priselile, so si mnogokrat našle stanovanje v bližnjem Krakovem.

Krakovski domačini so sestavljali le manjši del prebivalstva. V Ljubljani je bilo od 234 oseb v gospodinjstvih hišnih lastnikov komaj 101, od 813 oseb v gospodinjstvih stanovanjskih najemnikov pa je bilo 347 rojenih v Ljubljani.

Razvoj poklicne strukture se je v naslednji dobi nadaljeval v smeri pomeščanjenja in opuščanja posebnih poklicnih značilnosti. Ob štetju leta 1931 so v Krakovem našli 196 družinskih poglavarjev.³² Od teh je 73 bilo zaposlenih v obrti, gostinstvu in trgovini, 31 jih je bilo v javnih službah, 28 je bilo posestnikov, rentnikov in brez navedbe poklica, 22 raznih upokojujencev, 20 delavcev, 6 postreščkov, postrežnic in peric, 1 študent, 4 poljedelci in 1 vrtnar; ribiča in čolnarja ni bilo več nobenega. V poklicni strukturi krakovska vrtnarska in poljedelska dejavnost skoraj ne prihaja do izraza, saj jo je zastopalo komaj 5 družinskih poglavarjev. Toda tudi od 19 posestnikov se jih je nekaj ukvarjalo z vrtnarstvom, saj so v tej skupini prevladovale ženske, v katerih področje je vrtnarstvo sodilo. Med lastniki krakovskih hiš in zemljišč je bilo še 9 obrtnikov, 5 rentnikov, 4 trgovci, 4 železniški uradniki, 3 gostilničarji ter posamezni pripadniki raznih drugih poklicev. Krakovske hiše, 77 po številu, so bile tedaj v lasti 69 lastnikov. Od teh jih je 28 bilo rojenih v Ljubljani in so v Krakovem živeli; to so bili dejanski domačini, 32 jih je bilo rojenih zunaj Ljubljane, 8 lastnikov ni živelo v svojih krakovskih hišah; mestna občina je bila lastnik štirih hiš, treh starih in leta 1874 zgrajene šole na Grabnu. Ob štetju leta 1931 so našli v Krakovem — v primeri s prejšnjimi štetji niso upoštewane hiše na Emonski cesti št. 4, 6, 8 in 10 — 767 stalno in 35 začasno prisotnih oseb.

OPOMBE

1. Gradivo za zgodovino Ljubljane, XII. zvezek, Ljubljana, 1968, str. 2 sl. — 2. AS, Stanovski arhiv fasc. 61; V. Valenčič, O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva v začetku XVIII. stoletja, Kronika V/1957, str. 5 sl. — 3. I. Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, Ljubljana 1933, str. 89 sl. — 4. Kapiteljski arhiv v Ljubljani, fasc. 128/1,6; V. Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dvesto leti, Kronika II./1954, str. 191 sl. — 5. Vrhovnik, n. o. m. str. 89 sl. — 6. V. Fabjančič, Knjiga hiš, VII, del: Krakovo, tipkopis v MALj. — 7. MALj, Reg. I fasc. 308, list 597 sl. in 617 sl.; Cod. XX/3, Davčni register iz leta 1815. — 8. MALj, Reg. I fasc. 308, list 597 sl. in 623. — 9. MALj, Reg. I fasc. 308, list 597 sl. — 10. MALj, Reg. I fasc. 308, list 599. — 11. Vrhovnik, n. o. m. str. 61 sl.; S. Rutar, Zur Schiffahrt an der Laibach, MMVK V/1892, str. 68 sl.; A. Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IX/1901, stolpec 9, 27 sl. — 12. Vrhovnik, n. o. m. str. 51; Müllner, n. o. m. stolpec 27 sl. — 13. Rutar, n. o. m. str. 79; Müllner, n. o. m. stolpec 43 sl. — 14. MALj, Reg. I fasc. 14, lista 38 in 220. — 15. MALj, Reg. I fasc. 14, list 87 sl. ter fasc. 142, list 410 sl. — 16. MALj, Reg. I fasc. 14, listi 237 in 241 sl. — 17. MALj, Reg. I fasc. 142, list 390 sl. — 18. MALj, Reg. I fasc. 142, listi 400 sl.; Vrhovnik, n. o. m. str. 62. — 19. MALj, Reg. I fasc. 165, listi 844 sl. — 20. MALj, Reg. I fasc. 181, listi 164 sl., 185 sl., 194 sl., fasc. 269, listi 142 sl.; Cod. XX/3, Davčni register iz leta 1815. — 21. MALj, Reg. I fasc. 211, listi 632 sl., 643 sl., 647 sl. — 22. MALj, Reg. I fasc. 181, listi 203 sl. — 23. MALj, Cod. XX/3, Davčni register iz leta 1815. — 24. MALj, Reg. I fasc. 236, listi 44 sl. — 25. MALj, Varia Lab. XII, Konskripcijske pole Krakovega. — 26. MALj, Cod. XX/2, fol. 121 sl. — 27. MALj, Varia Lab. XII, Ljudsko štetje 31. oktobra 1857, mapa Krakovo. Navedeni podatki tega in naslednjih štetij so zbrani in preračunani iz popisnega gradiva. — 28. Vrhovec, n. o. m. str. 69. — 29. Gl. op. 27. — 30. MALj, Varia Lab. XII, Ljudsko štetje 31. decembra 1869, Krakovo. — 31. MALj, Varia Lab. XII, Ljudsko štetje 31. decembra 1910, Zoisova cesta št. 1, 5, 9, Emonska cesta št. 4, 6, 8, 10, 11, 25, vse hiše v Gradaški, Kladezni, Krakovski ulici, na Krakovskem nasipu, v Rečni in Vrtni ulici. — 32. MALj, Varia Lab. XII, Ljudsko štetje 31. marca 1931, Zoisova cesta št. 1, 5 in 9, Emonska cesta 11 in 25 ter vse hiše v drugih krakovskih ulicah kot pod op. 31.

V slovenskem zgodovinopisju se že od vsega začetka pri raziskovalcih, ki so se ukvarjali s problematiko začetkov delavskega oziroma socialističnega gibanja na Slovenskem, pojavlja v zvezi z osebnostjo Franceta Železnikarja trditve, da je, ali prisostvoval velikim dogodkom v Parizu marca do maja 1871, ali pa celo v njih tudi sam aktivno sodeloval. Prvi, ki je o tem začel dvomiti, je bil Dušan Kermavner. Ne eni in ne drugi za to niso imeli nobenih otipljivih dokazov. Vsi so upali, da bo problem pojasnjen, ko bo pregledano gradivo procesa v Celovcu iz decembra leta 1884, ko so bili zaradi veleizdaje postavljeni pred porotno sodišče vodilni člani ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva. Med akti, ki jih je v preiskavi proti obtožencem zbralo državno pravdnitvo v Ljubljani, sem res našla nekaj uradnih dopisov, protokolov zaslišanj pri preiskovalnem sodniku in Železnikarjeve rokopisne zapiske, ki problem nekoliko bolj osvetljujejo.

Ivan Prijatelj se v svoji obširni Slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini 1848—1895 v poglavju Socialistično gibanje med Slovenci ne ukvarja veliko s Francetom Železnikarjem kot morebitnim udeležencem pariške komune, ugotavlja le na podlagi govoric, ki so zašle tudi med strani takratnih slovenskih časnikov, da je Železnikar bil navzoč pri »teh svetovno važnih dogodkih«. Ko Prijatelj piše o procesu v Celovcu, še enkrat navaja, da je bil Železnikar za časa komune v Parizu, da pa se ni udeležil bojev na barikadah v Parizu in Lyonu. Prijatelj je to svoje poročilo o poteku obravnave skoraj v celoti prepisal iz Slovenskega naroda.¹ To poročilo pa je Slovenski narod posnel po obsežnem članku v Klagenfurter Zeitung, ki je izšel v petih nadaljevanjih decembra 1884. Dopisnik Slovenskega naroda namreč omenja stroge varnostne priprave ob začetku obravnave in zaradi tega ni mogel priti v sodno dvorano. To pa je očitno bilo dovoljeno novinarju Klagenfurter Zeitung, verjetno zato, ker je pač proces bil v Celovcu in ne v Ljubljani, kot bi to bilo normalno. Poročilo v Klagenfurter Zeitung v kratkem Železnikarjevem življenjepisu v uvodu članka navaja le, da je bival v Franciji v času francosko-pruske vojne in pariške komune. Narodov podatek, da je Železnikar bil za časa komune v Parizu, je torej le samovoljna preinterpretacija njegovega dopisnika. Dosti bolj določen je Fran Erjavec s trditvijo, da se je Železnikar »bojeval za časa pariške komune na tamošnjih barikadah«², medtem ko Anton Kristan piše le, da je »oboževal na primer

pariško komuno in komunarde, revolucionarje je ljubil z vso nežnostjo nepokvarjene duše«.³ V letih 1952 in 1953 je Ferdo Gestrin objavil dve krajši razpravi, v katerih je obdelal odmeve in vplive pariške komune na Slovenskem. V sestavku, ki ga je objavil v Delavski enotnosti, poudarja močan vtis pariških dogodkov na Železnikarja, ko jim je prisostvoval v času svojega bivanja v Parizu in njihov vpliv na njegovo delovanje po vrnitvi v domovino ter ga je zato imenoval slovenski komunard.⁴ V drugem pregledu je zapisal po podatkih, ki jih je dobil od Rudija Kyovskega, da se je Železnikar »boril na barikadah in je bil v boju ranjen v levo ramo, s čimer se je ponašal pred svojimi prijatelji, kar pa je seveda zanikal na procesu proti sebi in tovarišem« ter da je Železnikar bil »v pravem smislu besede učenec pariške komune. Francija in pariška komuna sta mu pomenili višek svobode. Povsod je hvalil pariško komuno in rdeča zastava mu je bila znak poguma«.⁵ Vrsto krajših prispevkov za zgodovino začetkov delavskega gibanja je napisal tudi Rudi Kyovsky, ki je najbolj vnet in prepričan pristaš trditve, da je Železnikar aktivno deloval v borbah pariške komune.⁶

Ko je Dušan Kermavner pripravljal komentirano izdajo Prijateljeve zgodovine, se je moral poglobiti tudi v študij problematike socialističnega gibanja v Ljubljani v sedemdesetih in osemdesetih letih. Rezultat tega študija je dodatek za naslovom Socialistično gibanje med Slovenci (od začetkov do leta 1895) v opombah k Prijateljevi slovenski kulturnopolitični zgodovini V, ki jim je dal skupen naslov Slovenska politika v letih 1879 do 1895.⁷ Tu je prvič odkrito podvomil v trditve dotedanjih raziskovalcev. Premišljati mu je dalo dejstvo, da se je Železnikar vrnil iz Francije leta 1875, kot aktivnega člana ljubljanske obrtniško-demokratske skupine in ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva pa ga lahko zasledimo šele v letih 1880—1881. Dejansko se Železnikar pet let po vrnitvi iz Francije ni pozanimal za obstoj in delovanje delavskega izobraževalnega društva v Ljubljani. Nadalje Kermavner ugotavlja, da »socialističnih nazorov pri Železnikarju ni opaziti nobenih, iz Francije je prinesel s seboj samo radikalni demokratizem in v okviru tega je postal duša obrtniško demokratske skupine v Ljubljani«.⁸ Nekoliko bolj utemeljuje Kermavner to ugotovitev v polemičnem zapisu k Goulouhovim spominskim zapiskom, ko piše: »Navdušenje ga (Golouha) je tako zaneslo v »Pripisu« (str. 406—407), da

je v prvi povečevalni vročici povzdignil Franceta Železnikarja . . . , v člana mednarodnega revolucionarnega proticarističnega komiteja' in v 'borca v vrstah pariških komunardov', ki da 'je presadil na naša tla miselnost bakunizma in blankizma, bojev na barikadah, stalne revolte, vso ekstremistično vsebino prvih začetkov mednarodnega socialističnega gibanja', in mu je pripisal avtorstvo Kebrovega anarhističnega letaka iz leta 1883 s parolo: 'dinamit in petroleum'. Dejansko so se takšna 'gesla' takrat sejala 'na naša tla' iz radikalnosocialističnega gibanja v sosednjih avstrijskih deželah in iz londonske Mostove »Freiheit«, medtem ko nikakor ni videti, da bi jih bil mogel prinesiti iz Francije Železnikar, ki je bil tam pristopil k nekemu republikanskemu (ne pa 'komunardskemu' ali celo anarhističnemu) slovanskemu komiteju, a je bil celo petletje po vrnitvi v Ljubljano v tem pogledu docela brezbarven!⁹

France Železnikar se je rodil 1. decembra 1843 v Ljubljani. Dve leti je obiskoval mestno ljudsko šolo. Po končani petletni učni dobi pri krojaškem mojstru Agricolu je od leta 1860 do 1868 delal v Gradcu, v Ljubljani, na Dunaju, v Mariboru in Trstu. Leta 1868 se je vrnil v Ljubljano in bil zaradi udeležbe pri pretepu s ljubljanskimi turnarji v Vevčah obsojen na 6-tedensko zaporno kazen. Leta 1869 je spet odpotoval v tujino, v Švico, v Ženevo in nato v Francijo, kjer je delal v Montluçonu Lyonu in Parizu. O njegovem bivanju v Parizu je znano le to, da je postal leta 1873 član odbora republikanskega krožka v Parizu in je podpisal letak skupno z Radochovim, Maksimoffom, Priczejem in Bouddo, naslovljen na vse Slovane, v katerem jih pozivajo, naj ne nasedejo »poskusom plačanih panslavistov, ki se hočejo pod visokim vodstvom policije v Petrogradu, Berlinu ali Dunaju polastiti javnega mnenja v slovanskih deželah« in razglašajo, da je bodočnost Slovanov v slovanski federaciji, ustvarjeni s svobodno privolitvijo svobodnih narodov.¹⁰ Na zaslišanju pri preiskovalnem sodniku Rachbachu dan po svoji aretaciji 22. aprila je Železnikar povedal, da je v Parizu bival od leta 1869 do sredine leta 1870, v času nemškega obleganja Pariza, in nato znova odšel v Lyon. Železnikarju se je tu pripetila očitna spomsinka napaka. Pruske čete so namreč začele oblegati Pariz šele konec oktobra 1870. Na ponovnem zaslišanju 6. maja je še enkrat ponovil, da je bil v času pariške komune v Lyonu. Ker je bila tudi v Lyonu od 22. do 25. marca ustoličena komuna, je razumljivo, zakaj je Železnikar trdil, da se ni udeležil bojev na barikadah v tem mestu. Iz dopisa avstroogrškega generalnega konzulata v Parizu z dne 8. avgusta 1884 je razvidno, da se je v Pariz povrnil leta 1872 in ga zaradi pomanjkanja dela zapustil maja

1873. Generalni konzul pa ni mogel potrditi Železnikarjeve navedbe, ki jo je dal preiskovalnemu sodniku, prav tako ni mogel dati nobenega drugega podatka o njegovem bivanju v Franciji. Ko sem letos poskušala na podlagi morebitnih ohranjenih policijskih prijavníc ugotoviti datume njegovega gibanja v posameznih krajih Francije, sem dobila iz Pariza, Lyona in Montluçonu odgovore, da v tamkajšnjih arhivih niso našli nobenih podatkov o Železnikarju, ker prijavnice bivanja iz tega obdobja niso več ohranjene. Ob tem naj opozorim še na eno dejstvo. Železnikar je bil na procesu sojen zaradi zločina veleizdaje, žaljenja cesarja in kaljenja javnega reda in miru. Obtožnica državnega pravdníštva v Ljubljani mu ne očita delovanja med njegovim bivanjem v Franciji, ker za to ni bilo mogoče zbrati trdnih dokazov, čeprav oba dopisa avstroogrškega generalnega konzulata iz Pariza in dopis ljubljanskega župana Grassellija državnemu pravdníštvu v Ljubljani iz novembra 1882, priložen zbranemu dokaznemu gradivu, v katerem Grasselli trdi, da ima Železnikar stike s Parizom in Londonom, od koder tajno dobiva prepovedane letake, dokazujejo, da se je namestnik državnega pravdnika Pajk trudil, da bi preveril tudi obtožbe te vrste.¹¹ Gotovo bi mu dokazano dejstvo, da je bil Železnikar bivši komunard, olajšalo delo pri prepričevanju porote, da je Železnikar v resnici nevaren anarhist.

Leta 1875 se je Železnikar vrnil v Ljubljano in odprl krojaško delavnico. Prvič zasledimo njegovo delovanje, ko se pojavi med sklicatelji ljudskega shoda 28. oktobra 1880 skupaj s Francem Potočnikom, Josipom Reggalijem, Jakobom Škerbincem in Janezom Dolharjem, na katerem je nastopil tudi kot govornik. V ljubljanskem delavskem izobraževalnem društvu začne delovati, kot kažejo spisi o društvu, šele sredi leta 1881.¹² Konec leta 1881 se je Železnikar zelo aktivno udeležil priprav za ustanovitev obrtniškega društva za Kranjsko in je bil izvoljen tudi v začasni odbor, ki naj bi izdelal pravila. Na ustanovnem zboru v začetku decembra pa je prišlo do razkola, zmagala je struja, ki se je zavzemala za to, da bi bilo društvo nepolitično. Železnikar si je prizadeval nato s svojimi somišljeniki ustanoviti novo politično obrtniško društvo, vendar deželna vlada pravil tega društva ni potrdila. Kljub temu porazu se obrtniškodemokratska skupina ni razbila in v letih 1883—84 je glavno oporišče svojega delovanja prenesla v ljubljansko delavsko izobraževalno društvo. To vedno uspešnejše sodelovanje je pretrgala aretacija Železnikarja aprila 1884. Obenem z njim so zaprli še čevljarskega mojstra Ferdinanda Tumo, med preiskavo pa še vrsto osumljencev. Sredi septembra je bila le-ta končana in v zaporu so

ostali le Železnikar, Tuma, krojaški mojster France Šturm, knjigoveški pomočnik Edvard Kriegl in čevljarški pomočnik France Dhü. Proces proti njim se je začel v začetku decembra 1884 pred porotnim sodiščem v Celovcu. Po 6-dnevni obravnavi je bila izrečena za obtožene Tumo, Šturma, Kriegla in Dhüja oprostilna sodba, France Železnikar pa je bil obsojen na 8-letno in pozneje po pritožbi na 10-letno težko ječo. Poslan je bil v kaznilnico Suben v Gornji Avstriji in tam odsedel 8 let, nato pa je bil na lastno prošnjo pomiloščen in v Ljubljano se je vrnil januarja leta 1893. Začel je delovati v socialnodemokratski stranki, vendar brez vidnejšega uspeha. Februarja 1903 je napravil samomor.

Mislím, da gre pri obravnavi tega problema za dve stvari: eno je vprašanje Železnikarjeve udeležbe v pariški komuni in drugo vpliv njenih idej na njegovo delovanje v Ljubljani od 1880 do 1884. Iz zbranega gradiva se da na podlagi Železnikarjevih izjav zaključiti, da ni mogel biti komunard, ker v tistem času sploh ni bil v Parizu, temveč v Lyonu. Pojavi pa se vprašanje, od kod je zašla v slovensko zgodovino pisje trditev, ki je okoli Železnikarjeve osebnosti ustvarila legendo o pariškem komunardu in borcu barikad. V gradivu za proces sem našla v zapisniku zaslišanja čevljarškega mojstra Bartola Žitnika iz Ljubljane z dne 5. maja 1884 njegovo izjavo, da mu je Železnikar sam v njegovi delavnici pripovedoval, da je bil v Parizu in da je bil takrat ranjen v levo ramo.¹³ Na obravnavi v Celovcu pa je Žitnik še povedal, da sta bila z Železnikarjem na svetovni razstavi v Parizu leta 1878 in ob tej priliki naj bi mu Železnikar pokazal ulico, »kjer so v pariški vstaji padali mojstri«. ¹⁴ Ko je bila prvi dan obravnave prebrana obtožnica, je Železnikar kot glavni obtoženec nastopil prvi. Takrat je med drugim izjavil, da »ni sodeloval v barikadnih bojih v Lyonu in Parizu in tudi ni dobil nobene strelne rane; če je pa kdaj kaj takšnega pripovedoval, je bilo to le v šali in iz neumnosti«. ¹⁵ Tako je priznal, da je to res razlagal, čeprav je pozneje zašel z zanikanjem Žitnikovega pričevanja, ko je trdil, da takšnih izjav nikoli ni dajal, v protislovje. Mislím, da je treba v teh dveh izjavah — Žitnikovi in Železnikarjevi — iskati razlago za dejstvo, da se je v zavesti kroga ljudi, v katerem se je gibal Železnikar, ustvarila ta predstava, se pojavlja ob prilikah političnih spopadov v časopisju in se zasidrala v slovensko zgodovino pisje. Nedvomno je res, da je imel Železnikar v svojem značaju eno potezo — bahavost, povezano z željo po družbeni uveljavitvi. Razumljiva je zato izjava Matije Kunca na sodišču, ki je Železnikarja dobro poznal, da ga ima »zaradi njegove prenapetosti in nedoslednosti za na pol norega,

ki bi bil iz samoveličja pripravljen biti tako predsednik republike kot katoliške družbe«. Železnikar se gotovo ni samo enkrat hvalil o svoji preteklosti med bivanjem v Franciji znancem in prijateljem, bodisi v ožjem krogu, bodisi za širšim gostilniškim omizjem. Na drugi strani pa je lahko kak napad po časnikih, ki je samo namigoval na to, da bi bil komunard, izzval pri njem ostro reakcijo. V Slovenskem narodu iz decembra 1881 najdemo tri članke te vrste, ki sovpadajo s sporom ob ustanavljanju obrtnega društva in s prizadevanji obrtniško-demokratske skupine po porazu na ustanovnem zboru tega društva v začetku decembra, da sama ustanovi svoje politično društvo, ki naj bi se imenovalo »Prvo kranjsko ljudsko društvo v Ljubljani«. Dne 18. decembra 1881 je v Slovenskem narodu izšel uvodnik — avtor je po Kermavnerjevi ugotovitvi dr. Ivan Tavčar —, v katerem je ostro napadel člane obrtniško-demokratske skupine in je po Kermavnerju pomenil »višek Narodove (dr. Tavčarjeve) gonje zoper obrtniške demokrate«. ¹⁶ V uvodniku med drugim piše: »Brez šale, v središču Slovenske, v beli Ljubljani hotela se je zadnje čase organizirati socialnodemokratska stranka, in če smo dobro poučeni in poskušali bodo nekateri eksaltirani krojači in mizarji tudi v prihodnje, da bi ideje, katere so rodile Komuno v Parizu ter povzročile dozdej toliko krvavih pretepev mej delavci in policijo, zasejati tudi mej nas Slovence . . . Narodna stranka ne bode prav nikake izgube trpela, če se za vedno otrese teh slovenskih komunardov, ki jih je nosila do zdaj s sabo.« Med Železnikarjevimi rokopisi se je ohranila »Izjava« z dne 22. decembra 1881, za katero je Kermavner pravilno ugotovil, da je to Železnikarjev odgovor na napad Slovenskega naroda, ki pa je ta list ni hotel objaviti. ¹⁷ Železnikar je na zaslišanju pri preiskovalnem sodniku Ecklu 5. septembra 1884 pojasnil, ko mu je predložil ta sestavek, da se ga je »ob priliki ustanavljanja obrtnega društva lotil Slovenski Narod, ne sicer poimensko, vendar na dvoumen način« in ga »med drugim označil kot socialnega demokrata in komunarda«. Povedal je, da je zato dal sestaviti Petru pl. Radicsu to pojasnilo, da bi ga javno razglasil. ¹⁸ Iz uvoda razberemo, da sta ga v tem napadu zbudli predvsem besedi socialdemokrat in komunard in piše nato dalje: »Ker v tem natolevanju omenjajo slovenski listi neko prejšnje bivanje v Parizu in obisk Dunajskega mesta, domneva se mi, kakor bi vse to naravnost cikalo na-me, ne glede na to, da je obče znano moje stališče kranjskega obrtniškega društva sedanjim voditeljem nasproti. Ker nadalje o v listih tiskanih besedah socialdemokrat in komunard ne le jaz, temveč vsakdo, komur je natančneje znano, kako se je snovalo kranjsko obrtniško društvo, so-